

De nieuwe schoonmaaksters, een vergelijking tussen Amsterdam en elders

► Gewoon schoonmaken

De troebele arbeidsrelaties in betaald huishoudelijk werk

Sjoukje Botman

2010, 266 blz, proefschrift,
www.sjoukjebotman.nl

In het licht van:

► **The new maids: transnational women and the care economy**

Helma Lutz

2011, 194 blz, Zed Books, London, 105 Euro

Vraag en aanbod in Amsterdam

Sjoukje Botman stelt zich in haar proefschrift de vraag hoe de markt van huishoudelijk werk in Amsterdam georganiseerd is. Daar waar schoonmakers veelal beschreven worden vanuit het perspectief van emoties of mensenrechten, kiest Botman voor een economische invalshoek. Zij richt haar aandacht op de relatie tussen vragers en aanbieders van huishou-

delijk werk, met een accent op de strategieën en netwerken die door beide partijen worden gehanteerd om elkaar te vinden en tot overeenstemming te komen.

Een groot deel van de Amsterdamse markt voor huishoudelijke diensten, bevindt zich in de informele economie. Daarin blijkt onze hoofdstad niet te verschillen van andere landen. Zoals elders zijn de zwartwerkers in meerderheid vrouwen. Steeds vaker zijn zij – ook bij ons – afkomstig uit het buitenland, zonder altijd in het bezit te zijn van een geldige verblijfsvergunning. De beide partijen vinden elkaar over het algemeen zonder tussenkomst van een organisatie en de werkverhouding wordt meestal niet formeel geregeld. Omdat het werk plaatsvindt in de besloten sfeer van de privéwoning, is vertrouwen voor zowel werkgever als werknemer van cruciaal belang. Iedereen die langere tijd in Amsterdam woont, kent het fenomeen van de illegale Filipina of de homoseksuele Colombiaan die zichzelf binnenlaat en na enkele uren werk een schoon huis achterlaat. En iedereen heeft weet van het via via informeren naar een goede, betrouwbare hulp en van de zorgen bij sommigen of het aantal afgesproken uren daadwerkelijk gewerkt wordt. Het huishouden doen, is voor velen in Amsterdam, zoals Botman stelt, verworden tot het op tafel achterlaten van geld. Tot zover weinig verrassends.

Inwonend en uitwonend

Vergelijking van het werk van Botman met huishoudelijk werk in het verleden (haar eigen hoofdstuk 2) en met het werk van Helma Lutz, toont echter dat de Amsterdamse markt voor huishoudelijke diensten op een aantal vlakken verschilt van de markt in het verleden, van de huidige markt in een aantal Duitse steden, zoals beschreven door Lutz, en van de markten, zoals door mij onderzocht in het Midden-Oosten. Huishoudelijk personeel was ten eerste vroeger veelal inwonend, terwijl huishoudelijk werksters in Amsterdam tegenwoordig vooral uitwonend zijn. In dit opzicht vormt Nederland een uitzondering op Duitsland en het Midden-Oosten. Botman biedt als verklaring dat er geen juridische mogelijkheden zijn voor het inhuren van een inwonende huishoudelijk werker uit het buitenland. Als rechts-socioloog vraag ik mezelf dan af waarom er in Nederland een migratiewet tot stand is gekomen die geen mogelijkheden biedt voor inwonende buitenlandse huishoudhulpen, terwijl dat elders wel het geval is. De verklaring zou kunnen liggen in een grotere Nederlandse behoefte aan 'kwaliteitstijd' met de gezinsleden, terwijl inwonend personeel misschien gezien wordt als een inbreuk op de privacy. Wellicht speelt de Nederlandse opvatting mee dat drie dagen per week werken meer dan genoeg is voor moeders en dat inwonend personeel derhalve niet nodig is. Botman stipt zelf twee andere verklaringen aan: de idealen over huisvrouwen die stammen uit de jaren vijftig en de veranderde opvattingen over hiërarchie.

Daar waar aan inwonend personeel in het verleden status ontleend werd (zoals tegenwoordig nog het geval is in onder meer het Midden-Oosten), spelen er bij de Amsterdamse werkgevers andere mechanismen. Met name vrouwelijke werkgevers lijken nog onder invloed te staan van het huisvrouwenmodel uit de jaren vijftig en zestig, waarin vrouwen, aldus Botman, status ontleenden aan een

perfect georganiseerd huis. Nu ontleent een deel van de werkgevers status aan het perfect kunnen combineren van werk en huishouden, daar waar een deel van het werk feitelijk verricht wordt door een onzichtbare werknemer. Wellicht hangen de verschillende verklaringen voor de afwijkende Nederlandse migratiewet als volgt samen: de grotere behoefte aan kwaliteitstijd, die beïnvloed is door de idealen uit de jaren vijftig maakt dat men drie dagen buitenshuis werken voor vrouwen voldoende acht, en daarom beschouwt men het uitbesteden van het werk aan een inwonende kracht als uitbuiting en inbreuk op de privacy.

Wat de verklaring ook is, het feit dat schoonmaaksters in Nederland uitwonend zijn, maakt volgens Botman dat het verschil in hiërarchie tussen werkgever en werknemer kleiner wordt, nu de werknemer wint aan autonomie. Zij kunnen zich ontdoen van 'slechte adressen' en adressen verwerven in de betere buurten. De betrokkenen bewerkstelligen door middel van hun arbeid enige sociale mobiliteit, ofwel voor zichzelf, ofwel voor familieleden. Zoals Botman stelt (p. 263): 'Huishoudelijk werkers zijn geen hulpeloze slachtoffers van mondiale ongelijkheid, maar juist ook actief handelende individuen die persoonlijke doelen nastreven.' Volgens Botman wordt hier regelmatig aan voorbij gegaan in feministische studies van huishoudelijk werk en biedt een economische analyse juist een respectvoller beeld van de werkster. Het tweede opvallende verschil tussen de Amsterdamse markt en huishoudelijke hulp elders, is het feit dat werkgevers hier over het algemeen een afschuw lijken te hebben voor hiërarchische verhoudingen, terwijl deze feitelijk wel bestaan (verschillen in rijkdom, opleiding en status). Daar waar werkgevers enerzijds status kunnen ontleenen aan het schone huis, worstelen zij anderzijds vaak met een schuldgevoel dat zij het werk overlaten aan een ander. Deze gedachten zijn volgens mijn

eigen onderzoek volkomen vreemd aan veel Arabische werkgeefsters die zichzelf volstrekt ongeschikt vinden om wc's te reinigen. De afkeer van hiërarchische verhoudingen in Amsterdam heeft geleid tot een arsenaal aan hanteringstechnieken aan de kant van de werkgever, daar waar de werknemer juist meer afstand placht te bewaren. Zoals Botman stelt (p. 254): 'het benadrukken van sociale verschillen en het neerkijken op iemand wordt in veel kringen als ongepast ervaren. Dat maakt de omgangsvormen tussen huishoudelijk werker en werkgever nog onduidelijker dan in de tijd van dienstbodes.'

Opleiding en geslacht

Opvallend is tevens het verhoudingsgewijs hoge opleidingsniveau van Botmans respondenten. Ook Lutz constateert dit voor Duitsland. Daar waar armoede en opleiding vroeger duidelijk aan elkaar gelieerd waren, lijkt dit te zijn verschoven naar een verband tussen armoede en land van herkomst: huishoudelijk werk is nooit bijzonder geliefd geweest en trekt diegenen aan met weinig andere opties. Vroeger waren dit vrouwen zonder opleiding, tegenwoordig zijn dit mensen uit landen in economisch zwaar weer.

Een bijzonder onderscheid met de Duitse markten is het feit dat Botman veel meer mannelijke huishoudhulpen heeft gevonden dan Lutz. Hiervoor zijn verschillende verklaringen te geven. In het onderzoek van Lutz omvatte huishoudelijk werk vaker zowel schoonmaakwerk als zorg voor kinderen en ouderen, terwijl Botmans werk zich vooral richt op het schoonmaakwerk. Wellicht zou Lutz ook meer mannen hebben gevonden als er gezocht was naar uitwonende schoonmakers in plaats van de bredere categorie van huishoudelijk personeel.

Er is daarnaast een andere verklaring mogelijk. Amsterdam lijkt veel buitenlandse homoseksuele mannen aan te trekken. Botman

en Lutz stellen vast dat een niet onaanzienlijk deel van de mannelijke schoonmakers homoseksueel is. Kennelijk wordt het werk, zoals Lutz suggereert, nog altijd gezien als *demasculinizing*. *Cooking, cleaning en caring* zou een natuurlijke vrouwentaak zijn, maar zoals Lutz hierover Anderson citeert (p. 187): 'If the domestic worker needs to be trained for her employment, then how can domestic work continue to be a natural ability of women in general?' Een andere mogelijke verklaring zou kunnen liggen bij de werkgevers, die zorgtaken misschien minder snel aan mannen toevertrouwen.

Ongedocumenteerden

Het wat mij betreft meest verbazingwekkende onderscheid tussen Botman en Lutz, hangt samen met de verschillende gevolgen van het verblijf in de illegaliteit in beide landen. Botman stelt dat de private sfeer van het huishouden veiligheid biedt voor werknemers zonder geldige verblijfsstatus. Het betreft een werkplek waar geen inspecties worden verwacht. Lutz daarentegen stelt dat de ongedocumenteerden vaak in constante angst leven dat hun werkgevers misbruik zullen maken van hun status. Lutz schrijft bijvoorbeeld (p. 171): 'Although she dreads the first visit to any new employer, fearing that the police will be waiting, these fears are never vindicated.' Daar waar Botman werkgever en werknemer aan dezelfde kant positioneert, plaatst Lutz de beide partijen wat dit betreft tegenover elkaar. Het is onduidelijk of dit verschil verklaard moet worden door (i) de perceptie van Lutz, die leeft in een land waar momenteel veel actie gevoerd wordt ten behoeve van ongedocumenteerden, (ii) de perceptie van de betrokken werknemers of (iii) meer daadwerkelijk misbruik van de ongedocumenteerde positie van de schoonmakers.

Hieraan gelieerd is de vraag hoe het komt dat er zowel in Nederland als Duitsland te-

genwoordig verzet is tegen de aanwezigheid van ongedocumenteerde migranten in allerlei sectoren, terwijl in geen van beide landen het huishoudelijk personeel als problematisch wordt gepercipieerd. Zoals Lutz opmerkt (p. 191): 'So far, their presence had never been cited as a problem category in any integration debate, nor prompted any publicly expressed misgivings.' In Nederland is er eveneens veel aandacht voor ongedocumenteerde landarbeiders, maar weinig onrust over schoonmaaksters zonder papieren. Dit is opmerkelijk te noemen en kan niet worden verklaard, doordat de huishoudelijk werkers zich bevinden in de private sfeer van het huishouden. Immers, inwonend personeel op het Arabisch Schiereiland heeft wel geleid tot discussies over de onwenselijkheid van dergelijke aantallen van buitenlands huishoudelijk personeel – terwijl deze er legaal verblijven (zie mijn eigen onderzoek). Zoals Lutz terecht stelt, is verder onderzoek hiernaar wenselijk.

We kunnen de hypothese formuleren dat mannelijke ongedocumenteerden op de arbeidsmarkt concurrentie vormen voor mannelijke burgers, wat eerder als een probleem beschouwd wordt door de voornamelijk mannelijke bestuurders. De minderheid van vrouwelijke bestuurders stelt misschien de kwestie van ongedocumenteerde werksters niet aan de orde, omdat deze hun eigen leven juist vergemakkelijken, zolang het organiseren van het huishouden beschouwd wordt als een vrouwentaak. Dat in het Midden-Oosten wel ophef is ontstaan over vrouwelijke illegale huishoudhulpen, zou er op kunnen wijzen dat de mannelijke bestuurders het niet prettig vinden dat de vrouwen geen reden meer hebben om binnenshuis te blijven, terwijl dat voor velen nog het ideaal is.

Kinderen

Lutz stelt in lijn met andere internationale schrijvers over huishoudelijk werk, dat er op

groeierende schaal sprake is van *global chains of care*: kinderen in Europa en Amerika worden verzorgd door migranten, die thuis de zorg voor hun eigen kinderen aan anderen overlaten. Botman constateert echter dat haar respondenten zelden kinderen hebben. Daar waar het thema *transnational motherhood* voor Lutz dus een prominente rol speelt, is er hier in Amsterdam veel minder sprake van. Een mogelijke verklaring hiervoor is het feit dat domestic workers in Nederland als zodanig geen verblijfsvergunning kunnen krijgen. Dit kunnen enkel au pairs, waarvan bij wet geregeld is dat zij geen kinderen mogen hebben. Wellicht dat hierdoor in Nederland de opvatting wortel heeft geschoten dat het niet gepast is om iemand voor de kinderen te laten zorgen die thuis zelf kinderen heeft. Als rechtssocioloog stel ik dan opnieuw de vraag hoe het komt dat een dergelijke wet alleen in Nederland tot stand is gekomen. Wellicht speelt ook hier de afkeer van hiërarchie een rol, welke de kinderen van de huishoudelijk werker op gelijk niveau plaatst met de kinderen van de werkgever. Of misschien ligt de verklaring voor het lagere aantal kinderen niet bij de betreffende wet, maar vloeit het voort uit het feit dat een andere categorie migrantarbeiders naar Amsterdam trekt.

Op het eerste gezicht bevat het werk van Botman over Amsterdamse schoonmakers weinig verrassends. Een vergelijking tussen de door haar beschreven markt en andere markten voor huishoudelijk personeel, leidt echter tot velerlei interessante ideeën voor eventueel vervolgonderzoek.

Antoinette Vlieger

Auteur van *Domestic workers in Saudi Arabia and the Emirates, a socio-legal study on conflicts*

.....